

Một mối quan hệ nghĩa tình đặc biệt của Đào Tấn

NSND. LÊ HUY QUANG

(Hội Nghệ sĩ Sân khấu Việt Nam)

Theo nhiều nguồn tư liệu lịch sử hiện có, trước khi vào Sài Gòn tìm đường cứu nước (1911), vào khoảng thời gian trên một năm (tháng 5/1909 đến tháng 7/1910), Nguyễn Tất Thành (tên gọi thời trẻ của Bác) đã vào sống và học tập tại Bình Định. Cần làm sáng tỏ sự kiện lịch sử này, góp phần cung cấp các tư liệu về cuộc đời, thân thế, sự nghiệp của Bác; thiết thực hưởng ứng cuộc vận động “ Học tập và làm theo tấm gương đạo đức Hồ Chí Minh”, hướng đến Kỷ niệm 130 năm Ngày sinh của Người...

Chủ tịch Hồ Chí Minh- Lãnh tụ vĩ đại, anh hùng giải phóng dân tộc, Danh nhân văn hóa kiệt xuất- hóa thân vào cõi vĩnh hằng đã tròn 51 năm (1969/2020). Nhưng trong suốt thời gian đó, trong cả kho tàng tư liệu to lớn, đồ sộ, phong phú về sự nghiệp hoạt động cách mạng của Người (từ lịch sử, văn hóa, văn học nghệ thuật , chính trị, kinh tế, xã hội...) ở trong nước cũng như trên toàn thế giới, thì có lẽ, hình ảnh đậm nét nhất, đẹp đẽ nhất, sâu sắc nhất, ấn tượng nhất của

chúng ta - chính là khi Bác Hồ đã dùng bàn tay che kín nòng một khẩu súng đại bác trên một chiến hạm của thực dân Pháp. Hình ảnh ấy chính là biểu tượng của khí phách Hồ Chí Minh-cũng chính là biểu tượng khí phách Việt Nam...

Thời gian qua, theo tổng hợp các nguồn tư liệu lịch sử hiện có, trước khi xuống tàu ra đi tìm đường cứu nước tại bến cảng Nhà Rồng năm 1911, Nguyễn Tất Thành đã cùng cha và anh trai từ Huế vào sinh sống, học tập tại Bình Định trong khoảng thời gian hơn một năm (từ tháng 5/1909 đến tháng 7/1910). Thời gian này, Nguyễn tất Thành đã cùng cha đến thăm gia đình cụ Đào Tấn tại xã Phước Lộc, huyện Tuy Phước, sau đó vào Phan Thiết làm trợ giáo ở trường Dục Thanh, rồi mới đi Sài Gòn. Như vậy, từ lúc thiếu thời đến lúc ra đi-thì Bình Định cùng với An Tĩnh (Nghệ An, Hà Tĩnh ngày nay); Thừa Thiên Huế, Bình Thuận và thành phố Sài Gòn - là những địa phương đã gắn bó với thân thế, sự nghiệp của Bác. Vì thế, công tác nghiên cứu, chứng minh những tư liệu

trên đúng với sự thật, phù hợp với hiện thực lịch sử, là một việc làm hết sức cần thiết, nghiêm túc, cẩn trọng, khoa học của các cơ quan chức năng - từ Trung ương đến các địa phương - để làm sáng tỏ và khẳng định những vấn đề hết sức to lớn đó, đã và đang được cả nước quan tâm. Tuy nhiên, với tư cách là một nghệ sĩ đã trên nửa thế kỷ gắn bó với sân khấu tổng truyền thống dân tộc, chúng tôi xin được bày tỏ một vài suy nghĩ của riêng mình, trước một vấn đề mà nhiều người quan tâm - đó là chất bi, hùng của tổng truyền thống (qua hai nôi tổng Nghệ An, Bình Định, và nhất là qua các vở tổng của Đào Tấn), đã hun đúc nên cảm xúc Hồ Chí Minh, tâm hồn Hồ Chí Minh như thế nào để góp phần tạo nên khí phách Hồ Chí Minh - mà tình bạn vong niên giữa cụ Đào Tấn - Đại quan của Triều Nguyễn, một nghệ sĩ lớn của kịch hát dân tộc - và cụ Nguyễn Sinh Sắc, thân phụ của Bác - chính là sợi chỉ đỏ để tạo nên những cảm xúc ấy...

Như chúng ta đã biết, năm 1894, sau khi Nguyễn Sinh Sắc đỗ Cử nhân, tại Trường thi Nghệ An, Đào Tấn đã khuyến khích và giúp đỡ ông đưa gia đình vào Huế để tiếp tục học hành thi cử. lúc đó, cậu bé Nguyễn Sinh Cung vừa tròn 4 tuổi. Theo những bài viết, mẫu chuyện của các nhà văn, nghiên cứu sâu về thời thơ ấu của Bác, thì ngày đó, nghệ thuật hát ca trù, ví, giặm, phường vải và nhất là tổng cổ xứ Nghệ đã phát triển hết sức mạnh mẽ, bởi ngay từ năm 1889

(trước một năm ngày Bác ra đời), Đào Tấn đã làm Tổng đốc An Tĩnh (Nghệ An, Hà Tĩnh ngày nay); và tại tư dinh của mình, ông đã thành lập Rạp hát *Như thị Quan* - một cuộc cách mạng trong thế giới quan, nhân sinh quan của nghệ thuật tổng Đào Tấn. Vì thế, trong tâm hồn cậu bé Nguyễn Sinh Cung từ lúc ra đời đến năm lên bốn, lên năm tuổi, đã thấm đẫm chất dân ca Nghệ Tĩnh (qua lời ru của thân mẫu, bà Hoàng Thị Loan và vùng đất địa linh nhân kiệt Nam Đàn nổi tiếng); và nhất là tổng cổ, bởi ông Nguyễn Sinh Sắc là bạn "vong niên" (ông thua Đào Tấn 18 tuổi), không thể không đưa cậu bé Cung thường xuyên đi xem hát ở Rạp *Như thị Quan*... nói như thế để thấy rằng, chất bi, hùng của tổng - với những nhân vật nổi tiếng như Tiết Cương, Lan Anh, Hoàng Phi Hổ, Phương Cơ, Tạ Ngọc Lâm, Đồng Mẫu, Khương Linh Tá, Đồng Kim Lân... chắc chắn, đã tạo nên những ấn tượng không thể nào phai nhạt trong tâm hồn cậu bé Nguyễn Sinh Cung, để sau này, tạo nên những tư chất đặc biệt, của một con người Việt nam đặc biệt - Thiên tài Hồ Chí Minh...

Từ năm 1894, Nguyễn Sinh Cung theo cha vào Huế, đúng vào năm Đào Tấn rời An Tĩnh về kinh đô để giữ chức Thượng thư triều Nguyễn. Suốt trong thời gian đó, tuổi thơ của cậu bé Cung lại gắn bó với cha mình (ông Nguyễn Sinh Sắc đã được Đào Tấn thụ xếp dạy học để có tiền dạy học, sinh sống).

Năm 1901, thân mẫu Hoàng Thị Loan mất, 11 tuổi, Nguyễn Sinh Cung theo cha và anh là Nguyễn Sinh Khiêm về lại quê nhà kim Liên, Nam Đàn. Lúc đó, Đào Tấn lại đã ra làm Tổng đốc An Tĩnh lần thứ hai (1889-1902). Thế là cậu bé Cung lại tiếp tục được về Vinh để xem tuồng Đào Tấn và được nghe cha mình cùng Đào Tấn và các bậc nho sĩ xứ Nghệ đàm đạo về nghệ thuật ca hát, về nghĩa khí làm người, về đức độ và cách đối nhân xử thế, trong thời buổi đất nước đã bắt đầu nhiều nhương, ly loạn. Suốt thời gian làm Tổng đốc trên đất Hồng Lam, Đào Tấn gần như đã tận dụng tất cả biên chế của nhân viên và lính tráng phục dịch trong dinh Tổng đốc, đồng thời tập hợp về đây những nghệ sĩ nổi tiếng nhất của đất tuồng Bình Định và An Tĩnh, cùng nhau tập luyện và biểu diễn. Từ *Duyệt Thị Đường* ở đại nội Huế đến *Như Thị Quan* ở thành Vinh, đã báo hiệu một sự thay đổi có tính chất cách mạng của Tuồng hát Đào Tấn. Tại *Như Thị Quan*, với sự xuất hiện của hàng loạt vở diễn khác hẳn về chất so với những tác phẩm trước đó, như *Khuê các anh hùng*, *Sơn Hậu cổ thành*, *Trầm hương các*, *Diễn võ đình*, *Hộ sanh đàn*... Cuộc "làm mới Tuồng hát" mà Đào Tấn hằng ấp ủ, đã diễn ra rất mạnh mẽ, ông đã mạnh dạn trao hy vọng, niềm tin cứu nước, cứu dân vào những người hiện đang bị đặt ngoài vòng pháp luật ở trên núi cao hoặc đang phải tha hương. Triệu Khánh Sanh và Tiết Cương-những

người anh hùng đang phải "vay" rất nhiều nợ gian nan, mà Đào Tấn từng nói rằng, đó là hình ảnh của các chí sĩ vùng đất An Tĩnh như Phan Bội Châu, Phan Đình Phùng-đã hiện diện trên sân khấu của ông. Phải chăng, chất bi hùng của đất tuồng Bình Định và xứ Nghệ - qua tài năng, dũng khí của Đào Tấn - chính là những ngọn lửa để nhen nhóm lên trong tâm hồn non nớt, thơ ngây của cậu bé Cung những cảm xúc đầu tiên về quê hương đất nước, về đồng bào và những con người đầy tình cảm, nghĩa khí-để 9 năm sau (năm 1911), Nguyễn Sinh Cung đã trở thành chàng thanh niên Nguyễn Tất Thành tròn 21 tuổi, rời bến cảng Nhà Rồng, Sài Gòn để ra đi tìm đường cứu nước...

Trở lên trên, chúng tôi đã ghi lại đôi dòng suy nghĩ để luận bàn về một vấn đề hết sức quan thiết: từ cảm xúc, tâm hồn Hồ Chí Minh, đến khí phách Hồ Chí Minh đã được nuôi dưỡng trong dòng chảy của nghệ thuật dân ca xứ Nghệ, kết hợp cùng nghệ thuật tuồng của đất tuồng Bình Định mà thiên tài Đào Tấn đã sáng tạo nên, ngay trên mảnh đất An Tĩnh địa linh nhân kiệt, nơi Đào Tấn đã gắn bó suốt 10 năm trong cuộc đời của một ông quan - nghệ sĩ - một tài năng lớn, một nhân cách lớn của nền kịch hát dân tộc Việt Nam ! Và như thế, mối quan hệ giữa Đào Tấn và gia đình cụ Nguyễn Sinh Sắc ngay từ thuở Bác Hồ còn thơ bé, đúng là một mối quan hệ nghĩa tình hết rất đặc biệt ! □